

УДК:378.635.5:378.383

**ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ
ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ**

старший викладач кафедри перекладу, Сніца Т.Є.

Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Україна, Хмельницький

Уміння жити у полікультурному середовищі, встановлювати зв'язки з зарубіжними партнерами, якісно вирішувати професійні завдання в середовищі культурних перетинань є сьогодні ключовою умовою професійного зростання майбутніх фахівців правоохоронної сфери.

У статті розглянуто історичні та соціокультурні передумови формування та розвитку полікультурної освіти та полікультурної компетентності зокрема; представлено вітчизняний та зарубіжний досвід дослідження проблеми; узагальнено різні підходи до визначення поняття полікультурної компетентності, її структурних компонентів та умов формування; обґрунтовано сутність і значення полікультурної компетентності як однієї з головних у структурі фахової готовності майбутнього фахівця – представника будь-якої професії – для ефективного виконання ним професійних обов'язків.

Автором представлені доробки вітчизняних науковців, які займаються вивченням проблеми та визначено необхідність формування полікультурної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників.

Ключові слова: полікультурне середовище, полікультурна компетентність, історичні та соціокультурні передумови, структурні компоненти, майбутній фахівець, офіцер-прикордонник.

старший преподаватель кафедры перевода, Сница Т.Е. Отечественный и зарубежный опыт формирования поликультурной компетентности будущих

специалистов / Национальная академия Государственной пограничной службы Украины имени Б. Хмельницкого, Украина, Хмельницкий

Умение жить в поликультурной среде, устанавливать связи с зарубежными партнерами, качественно решать профессиональные задачи в среде культурных пересечений является сегодня ключевым условием профессионального роста будущих специалистов правоохранительной сферы.

В статье рассматриваются исторические и социокультурные предпосылки формирования и развития поликультурного образования и поликультурной компетентности; представлено отечественный и зарубежный опыт исследования проблемы; обобщены подходы к определению понятия поликультурной компетентности, ее структурных компонентов и условий формирования; обосновано сущность и значение поликультурной компетентности как одной из главных в структуре профессиональной готовности будущего специалиста – представителя любой профессии – для эффективного выполнения им профессиональных обязанностей.

Автором представлены труды отечественных ученых, занимающихся изучением проблемы, и определена необходимость формирования поликультурной компетентности будущих офицеров-пограничников.

Ключевые слова: поликультурная среда, поликультурная компетентность, исторические и социокультурные предпосылки, структурные компоненты, будущий специалист, офицер-пограничник.

senior instructor of Translation Department, Snitsa T. National and Foreign Experience of Future Specialists' Polycultural Competence Formation / National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after B. Khmelnytskyi, Ukraine, Khmelnytskyi

Today the ability to live in polycultural environment, establish relations with foreign partners, efficiently solve professional tasks in an environment of cultural intersections is the main condition for successful professional development of future law enforcement specialists.

The article examines the historical, social and cultural preconditions for the formation and development of polycultural education and polycultural competence; national and foreign experience of the investigation of the problem is given; different approaches to the concept of polycultural competence, its structural components and formation conditions are summarized; justification of the essence and importance of polycultural competence as one of the main in the structure of professional readiness of future experts - representatives of any profession - for the effective realization of their professional duties is given.

The author analyzes the works of national scientists studying the problem and identifies the necessity of future border guard officers' polycultural competence formation.

Key words: polycultural environment, polycultural competence, historical, social and cultural preconditions, structural components, future experts, border guard officers.

Вступ. В умовах глобалізації та розвитку світових інтеграційних процесів представники різних країн, націй та народностей встановлюють тісні зв'язки та міжособистісні стосунки. Людям сучасним та особливо майбутнім поколінням доведеться жити у багатонаціональному та полікультурному середовищі. Етнокультурне різноманіття і сьогодні залишається актуальною та досить складною проблемою, оскільки виховання людини як носія ідеалів, цінностей, вірувань, норм поведінки свого народу вимагає чималих зусиль. Нерідко концентрація багатьох культур в одному суспільстві породжує непорозуміння між людьми, конфлікти на релігійній, національній чи расовій основі, прояви агресії, нетерпимість та, навіть, відверту ворожнечу до людей інших національностей. У даному контексті формування полікультурної компетентності підростаючих поколінь є одним з найважливіших завдань сучасної школи.

Аналіз досліджень та публікацій, у яких розглядається проблема формування полікультурної компетентності свідчить про те, що розвиток

полікультурної освіти, ідеї якої мають давню історію, зумовлений не лише історичними та соціокультурними передумовами, але й опирається на ряд традицій вітчизняної та зарубіжної філософії, педагогіки та психології. Слід зазначити, що проблема формування та розвитку полікультурної компетентності майбутніх фахівців і надалі залишається актуальною.

З огляду на це **метою статті** є узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду формування полікультурної компетентності майбутніх фахівців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ідеї про шанування та важливість вивчення кожною людиною культури свого народу завжди були близькими ідеям народної педагогіки. Видатні педагоги минулого такі як, наприклад, Я. Коменський, К. Ушинський, П. Каптерєв, С. Гессен, Й. Г. Фіхте, велику увагу приділяли вивченню педагогічних поглядів та досвіду народу, вважаючи народну педагогіку основою науки про виховання.

Так, одним з перших питань полікультурної освіти людських спільнот вивчав видатний педагог минулого Я. Коменський, який висвітлив свої ідеї у розробленій ним програмі “Панпедія” [1]. Особливу увагу у цій програмі автор приділяє важливості формування у дітей уміння виконувати взаємні зобов’язання, уміння жити у мирі з людьми, поважати та любити ближнього. Людина, яка отримала правильну освіту, на думку автора, повинна досягнути повноти культури не тільки в одному, а у багатьох напрямках. Я. Коменський наголошує на важливості приведення до усесторонньої культури всіх, в усьому та в ім’я загальної просвіти; він закликає вчитися йти дорогою однастайності.

Великий науковий інтерес для розуміння полікультурної освіти в становленні особистості мають, на нашу думку, ідеї П. Каптерєва про взаємозв’язок національного та загальнолюдського у педагогіці. На переконання вченого, у вихованні потрібно звертатися не до одного народу, а до багатьох, вивчати його ідеали і найціннішим поповнити прогалини свого національного ідеалу; народне потрібно поєднувати з чужорідним, з усенародним та загальнолюдським [2].

Вартим уваги вважаємо розроблений С. Гессеном підхід, який включає забезпечення в освіті єдності двох процесів: виховання загальнолюдського в національному та національного в загальнолюдському. На переконання вченого, реальними є лише окремі люди та економічні стосунки, які виникли між ними, а тому саме цими факторами не національного, а міжнаціонального характеру належить керуватися у своїх діях. С. Гессен вважає, що прагнути необхідно до загальнолюдського; національні обмеження, на його думку, є тимчасовими перегородками, які з часом будуть і повинні бути зняті братством усіх людей [3].

Піонером у царині полікультурної освіти визнані Сполучені Штати Америки. Полікультурна освіта виникла в Америці під час громадянського руху 1960-х та 1970-х як відповідь на вимоги етнічних груп за включення інформації про них у навчальні програми шкіл, коледжів та університетів. Першими етнічними дослідженнями займалися Дж. Уільямс, У. Дьюбой, К. Вудсон, Ч. Уеслі. Ці прихильники полікультурної освіти одностайно виступають за підтримку культурних та етнічних розбіжностей. Проте, визнання права на таке виокремлення ставить під питання збереження єдності самої держави. Чи є межа у визнанні самоототожнення? Вивчаючи процес становлення полікультурної освіти у Сполучених Штатах ми бачимо, що подібні питання викликають суперечки і до тепер та стали основою виникнення в американській полікультурній освіті двох основних напрямків – радикального та поміркованого. Прихильники радикального напрямку надають великого значення розвитку та підтримці етнічних та культурних особливостей особистості, стверджуючи, що безпосередньо занурення в етнічну культуру сприяє соціалізації індивіда.

На відміну від радикалів, представники поміркованої полікультурності вважають можливим створення та існування єдиної національної культури. Вони прагнуть об'єднати у єдине ціле різні расові та етнічні групи. Одним з найвідоміших представників цього напрямку є професор Дж. Бенкс, директор Центру полікультурної освіти в університеті штату Вашингтон. Підтримуючи

етнічне та культурне різноманіття, Дж. Бенкс виступає за ідею єдиної держави та єдиної національної культури: “Поважаючи та визнаючи різноманітність, полікультурна освіта прагне сформувати націю-державу, в якій будуть відображенні цінності різних груп та культур. Полікультурна освіта прагне актуалізувати ідею *epiuribusunum* (з багатьох одне), тобто створити суспільство «різних», об’єднаних всеохоплюючими демократичними цінностями” [4, с. 50].

Не меншу зацікавленість викликають у нас дослідження Д. Хупса – автора концепції міжкультурної освіти, яка, на його думку включає задачі двох концепцій. З одного боку – це надання учням конкретних знань, набуття конкретних умінь, необхідних для взаємодії з культурно відмінними в усіх сферах людської діяльності у контексті глобальної культури; з іншого – зміцнення культурної ідентичності та підвищення самооцінки учнів, підготовка вчителя до роботи з представниками різних расових та етнічних груп [5].

Полікультурна освіта є способом формування цілісного бачення світу, здатності оцінювати з позиції іншої людини, прагнення до співробітництва, взаємодії, взаєморозуміння. Ось чому у концепціях полікультурної освіти велика увага приділяється розвитку крос-культурної (або полікультурної) компетентності, яку Дж. Бенкс розуміє як “знання, ставлення, уміння, необхідні для того, щоб функціонувати у різноманітному культурному середовищі” [4, с. 53].

Проблема полікультурного виховання, розвиток полікультурної компетентності зокрема, викликає чималий інтерес і сьогодні. Їй присвячені дослідження зарубіжних та вітчизняних науковців – Р. Агадулліна, Г. Беннета, Н. Болгаріної, Т. Говарда, Л. Гончаренка, О. Гуренка, Ю. Давидова, Г. Дмитрієва, А. Зубко, М. Кузьміна, І. Лощенової, З. Малькової, Л. Супрункової, У. Фокса, А. Хупсарокової, О. Щеглової та ін. Усі вони розглядають процес формування полікультурної компетентності представників різних професій.

Так, вважаючи підготовку людини до ефективної діяльності та спілкування у полікультурному середовищі одним з важливих завдань усієї системи освіти, А. Хупсарокова [6] акцентує увагу на формуванні полікультурної

компетентності у майбутніх педагогів. Цей процес, на думку дослідниці, включає два взаємопов'язаних аспекти, а саме: підготовку студентів до життєдіяльності у полікультурному середовищі та їх педагогічну підготовку до здійснення освітнього процесу з опорою на ідеї полікультурної освіти. Погоджуємося з твердженням, що полікультурна компетентність визначає здатність особистості до ефективності життєдіяльності у полікультурному середовищі. Автор розглядає полікультурність суспільства як різноманіття етнічних, релігійних, вікових, гендерних та професійних культур.

У результаті проведених досліджень, А. Хупсарокова приходиться до висновку, що компетентність може бути представлена сукупністю контекстних знань та діяльнісно-поведінкових умінь, здатності застосовувати теоретичні знання, а також мотиваційно-ціннісних характеристик особистості. Професійний аспект є екстраполяцією загальносоціального змісту у контексті професійної діяльності. Виходячи з цього, А. Хупсарокова будує послідовність процесу формування полікультурної компетентності студентів від засвоєння загальносоціального змісту міжкультурних взаємодій через екстраполяцію цього змісту в комунікативну сферу професійної діяльності до підготовки студентів здійснювати полікультурне виховання учнів. Оцінку знань дослідниця пропонує здійснювати в процесі поточного та підсумкового контролів шляхом письмового, усного опитування, тестування на основі традиційних вимог до знань студентів. Усвідомлення та прийняття студентами соціально-професійного значення полікультурних цінностей, наявність стійкого інтересу до інших культур та прагнення до міжкультурної взаємодії є одним з критеріїв сформованості полікультурної компетентності, оцінювати яку А. Хупсарокова пропонує через анкетування, тестування та у ході індивідуальних та колективних бесід [6].

Таким чином, підсумовує автор дослідження, повноцінне засвоєння студентами усієї сукупності загальносоціальних знань та умінь, цінностей, мотивів та стратегій поведінки та діяльності свідчатиме про сформованість у майбутніх педагогів полікультурної компетентності.

Проблемі формування та розвитку полікультурної компетентності присвятила своє дисертаційне дослідження О. Щеглова [7]. Розвиток полікультурної компетентності у курсантів академії МВС О. Щеглова бачить як результат полікультурної освіти, який гарантує низку якісних змін у їх особистісних та діяльнісних характеристиках та передбачає засвоєння зразків та цінностей світової культури, у тому числі різних національних культур, сформованість ціннісно-орієнтаційної та соціально-установочної готовності до міжкультурної взаємодії, розвиток здатності вирішувати професійні завдання у ситуаціях перетинань з представниками різних культурних груп.

З метою розвитку полікультурної компетентності як професійно-особистісної якості майбутнього фахівця органів внутрішніх справ необхідно, на думку дослідниці, акцентувати зміст гуманітарних та соціально-економічних дисциплін на засвоєнні системи знань про основні тенденції розвитку сучасного полікультурного суспільства. Крім цього, вважає О. Щеглова, навчальний процес академії МВС необхідно спрямувати на розвиток у курсантів емпатії та толерантності, умінь та навичок конструктивного міжкультурного міжособистісного та групового спілкування майбутніх фахівців правоохоронних органів. Вирішення професійних завдань – складових навчального процесу академії МВС – доцільно спрямувати на взаємодію з представниками різних культурних груп у ході виконання службових обов'язків.

Білоруські дослідниці О. Луговцова та Т. Краснова не погоджуються з думкою частини педагогів Білорусі про те, що завдання формування полікультурної компетентності майбутнього вчителя є справою віддаленого майбутнього, оскільки школи країни, на відміну від європейських, не так заповнені емігрантами. О. Луговцова та Т. Краснова вважають таку позицію необґрунтованою [8].

На думку білоруських дослідниць полікультурна академічна компетентність має п'ятикомпонентну структуру, яка включає відповідні знання культурних передумов, сприйняття, інтерпретацій та поведінки

представників різних культурних традицій. Структура також включає уміння та навички налагоджувати міжособистісні стосунки у полікультурному професійному педагогічному колективі з урахуванням культурних особливостей учасників взаємодії; особисті якості (високий рівень толерантності до невизначеності, емпатія та терпимість, соціальна направленість); поведінка, а саме обмін професійним досвідом з представниками інших культур, організація конструктивної взаємодії та співробітництва у рамках дослідницької, проектної та освітньої діяльності з урахуванням національної, вікової, гендерної, професійної приналежності учасників взаємодії.

Структура полікультурної академічної компетентності представляється авторам дослідження комплексною, що, на їх думку, не дозволяє вивчити та відпрацювати на практиці усі необхідні компоненти, використовуючи лінійну модель. Пропонується проведення роботи з її формування на декількох рівнях з комплексом заходів для забезпечення розвитку основних знань та умінь, властивих полікультурній компетентності в цілому, специфічних академічних складових та необхідних особистісних якостей.

Запропонована модель вимагає проведення досліджень її реалізації, результати яких допоможуть скоректувати внутрішнє співвідношення її компонентів. Дослідниці сподіваються, що сама модель може зробити значний внесок у розуміння різних аспектів полікультурної компетентності в умовах міжкультурного академічного простору [8].

Чимало досліджень, присвячених питанням полікультурної компетентності, проведено вітчизняними науковцями – Л. Воротняк, Л. Перетягою, І. Соколовою, Є. Степановим, Г. Суткевич, Н. Яксою.

Для формування полікультурної компетентності майбутніх фахівців необхідно, приходить до висновку дослідниця Соколова І. В., знайомити студентів з культурою інших народів, навчати їх знаходити інформацію щодо іншомовної культури та постійно оновлювати її в умовах неперервної комунікативної практики. Важливим є також уміння застосовувати отримані

знання у процесі професійної діяльності. У своєму дисертаційному дослідженні «Формування полікультурної компетентності у майбутніх учителів-філологів» дослідниця називає полікультурну компетентність цілісним, інтегрованим, багаторівневим, особистісним новоутворенням, результатом професійної підготовки людини. Успішність такого «новоутворення», на думку І. Соколової, визначається сукупністю сформованих компетенцій, які «сприяють соціалізації особистості, формуванню в неї світоглядних та науково-професійних поглядів, здатність до самореалізації, саморозвитку та самовдосконалення впродовж життя» [9, с.102].

Проблему формування полікультурної компетентності українська дослідниця Г. Суткевич вивчала на прикладі професійної підготовки майбутніх політологів [10]. Г. Суткевич відзначає взаємозв'язок між іноземною культурою та мовою – вивчаючи мови, студенти пізнають культуру, а пізнання культури відбувається через засвоєння мови. Важливим, на думку дослідниці, є те, що формування полікультурної компетентності відбувається за умов адаптації до контексту національної та іншомовної культури. Автор приходить до висновку, що впровадження культурологічного підходу з опорою на комунікативну методика є найбільш ефективним у процесі формування полікультурної компетентності.

Вирішенням проблеми формування полікультурної компетентності займалася Л. Воротняк, яка розробила технологію її формування. Згідно з цією теорією виділяються три взаємопов'язані компоненти. «Концептуальна основа – це опора технології на певну науково обґрунтовану концепцію чи систему уявлень. Змістова частина навчання охоплює постановку, максимальне уточнення, формулювання цілей щодо досягнення результатів. Процесуальна частина запропонованої технології включає організацію навчального процесу відповідно до поставлених цілей, методи і форми навчальної діяльності студентів та викладачів, управління навчальним процесом, підсумкову оцінку результатів» [11, с.48-53].

Корисним для вивчення проблематики вважаємо дисертаційне дослідження Л. Перетяги, у якому авторка розглядає проблеми формування полікультурної компетентності молодших школярів та доводить, що така компетентність є складним багатоконпонентним особистісним утворенням, результатом полікультурної освіти та базується на теоретичних знаннях та об'єктивних уявленнях про етнокультурне різноманіття світу [12, с.175]. Структурними компонентами полікультурної компетентності, на думку дослідниці, є когнітивний, тобто етнічне самовизначення, етнокультурне знання своєї етнічної культури та культури інших етнічних груп, афективний – пізнавальний інтерес, бажання вивчати етнокультурну спадщину своєї та інших етнічних груп, операційний – етноспецифічні, етнотипові інформаційні вміння та поведінковий – досвід міжкультурної взаємодії. На думку дослідниці, процес формування полікультурної компетентності у молодших школярів може бути успішним за виконання таких дидактичних умов як забезпечення інтеграції полікультурної інформації з основним програмовим матеріалом навчальних предметів та взаємозв'язку навчальної та позанавчальної діяльності у процесі формування полікультурної компетентності. На основі проведених досліджень дослідниця Л. Перетяга приходять до висновку, що реалізація визначених у роботі умов сприятиме покращенню стану сформованості полікультурної компетентності молодших школярів.

Висновки. Аналіз теоретичних джерел свідчить про те, що дослідження вітчизняних науковців спрямовані головним чином на формування полікультурної компетентності вчителів, студентів та шкільної молоді. Поза увагою залишається сьогодні полікультурна компетентність фахівця силових структур, зокрема офіцера-прикордонника. Але саме полікультурна компетентність дає можливість охоронцям кордонів вільно спілкуватися з представниками різних націй та національностей, культур, віросповідань з метою ефективного виконання своїх службових обов'язків.

Професійна діяльність офіцера-прикордонника характеризується великим різноманіттям службових завдань, які необхідно вчасно та якісно виконувати.

Це, в свою чергу, вимагає високого рівня відповідальності, сформовану систему цінностей, здатність до самоконтролю, до конструктивної взаємодії з представниками різних національностей, релігій та соціальних прошарків суспільства. Усі ці завдання і покликана вирішити сформована у курсантів полікультурна компетентність – комплексна особистісна якість, яка формується на основі толерантності та передбачає наявність моральних ціннісних уявлень та проявляється у здатності вирішувати завдання конструктивної взаємодії з представниками різних культурних груп.

Література:

1. Я. А. Коменский, Д. Локк, Ж.-Ж. Руссо, И. Г. Песталоцци. Педагогическое наследие. М.: Педагогика, 1989 г., 416 стр, ISBN 5-7155-0164-4)
2. П. Ф. Каптерев. Избранные педагогические сочинения / Под ред. А. М. Арсеньева. – М.: Педагогика, 1982. – 704 с. – (Пед. б-ка)
3. Гессен, С. И. Основы педагогики: Введение в прикладную философию : учеб. пособие для вузов / С. И. Гессен ; отв. ред. и сост. П. В. Алексеев. — М. : Школа-Пресс, 1995. — 448 с. — ISBN 5-88527-082-1.
4. Banks J. Cultural Diversity and Education: Foundations, Curriculum and Teaching. Boston, Allyn & Bacon, 2001.
5. Hoopes D. Intercultural Education. PhiDeltaKappa, 1980,
6. Хунсарокова, А. М. Содержание поликультурной компетентности педагога [Электронный ресурс] / А. М. Хунсарокова // Режим доступа: <http://www.fan-pauka.narod.ru/2008-1.html>, свободный.
7. Щеглова Е.М. Развитие поликультурной компетентности будущих специалистов: дис. ...канд. Пед..наук: 13.00.08/Е. М. Щеглова. – Омск, 2005.
8. РЕТОРИКА И КОМУНИКАЦИИ электронно-научное списание – ISSN 1314-4464 Поликультурная компетентность будущего учителя: излишняя роскошь или актуальная необходимость? Елена Луговцова, Татьяна Краснова.

9. Соколова І. В. Формування полікультурної компетентності у майбутніх вчителів-філологів.[Електронний ресурс] / І. В. Соколова. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/Portal/soc_gum/.
10. Суткевич Г. О. Принципи формування полікультурної компетентності майбутніх політологів у процесі вивчення іноземної мови / Ганна Суткевич // Наукові праці. – 2009. – № 6.
11. Воротняк Л. І. Особливості педагогічної технології формування полікультурної компетентності магістрів у вищих педагогічних навчальних закладах / Л. І. Воротняк // Педагогічний дискурс: зб. наук. праць / гол.ред. Сиротенко А. Й. – Хмельницький : ХГПА, 2008.
12. Перетяга Л. Є. Дидактичні умови формування полікультурної компетентності молодших школярів : дис.... д-ра пед. наук / Перетяга Людмила Євгенівна. – Харків, 2008.

References:

1. Ya. A. Komenskiy, D. Lokk, Zh.-Zh. Russo, I. G. Pestalotstsi. *Pedagogicheskoe nasledie*. M.: Pedagogika, 1989 g., 416 str, ISBN 5-7155-0164-4)
2. P. F. Kapterev. *Izbrannye pedagogicheskie sochineniya* / Pod red. A. M. Arseneva. – M.: Pedagogika, 1982. – 704 s. – (Ped. b-ka)
3. Gessen, S. I. *Osnovy pedagogiki: Vvedenie v prikladnuyu filosofiyu : ucheb. posobie dlya vuzov* / S. I. Gessen ; otv. red. i sost. P. V. Alekseev. — M. : Shkola-Press, 1995. — 448 s. — ISBN 5-88527-082-1.
4. Banks J. *Cultural Diversity and Education: Foundations, Curriculum and Teaching*. Boston, Allyn & Bacon, 2001.
5. Hoopes D. *Intercultural Education*. PhiDeltaKappa, 1980,
6. Khupsarokova, A. M. *Soderzhanie polikulturnoy kompetentnosti pedagoga* [Elektronnyy resurs] / A. M. Khupsarokova // Rezhim dostupa: <http://www.fan-nauka.narod.ru/2008-1.html>, svobodnyy.

7. *Shcheglova Ye. M. Razvitie polikulturnoy kompetentnosti budushchikh spetsialistov: dis. ...kand. Ped..nauk: 13.00.08/Ye. M. Shcheglova. – Omsk, 2005.*
8. *RYETORIKA I KOMUNIKATSII elektronno-nauchnoe spisanie – ISSN 1314-4464 Polikulturnaya kompetentnost budushchego uchitelya: izlishnyaya roskosh ili aktualnaya neobkhodimost? Yelena Lugovtsova, Tatyana Krasnova.*
9. *Sokolova I. V. Formuvannya polikulturnoi kompetentnosti u maybutnikh vchyteliv-filolohiv.[Elektronnyi resurs] / I. V. Sokolova. – Rezhym dostupu : http://www.nbu.gov.ua/Portal/soc_gum/.*
10. *Sutkevych H. O. Pryntsypy formuvannya polikulturnoi kompetentnosti maybutnikh politologiv u protsesi vyvchennya inozemnoi movy / Hanna Sutkevych // Naukovi pratsi. – 2009. – № 6.*
11. *Vorotnyak L. I. Osoblyvosti pedagogichnoi tekhnologii formuvannya polikulturnoi kompetentsii magistriv u vyshchyykh pedagogichnykh navchalnykh zakladakh / L. I. Vorotnyak // Pedagogichniy dyskurs: zb. nauk. prats / gol.red. Sirotenko A. Y. – Khmelnytskyi : KhGPA, 2008.*
12. *Peretiaha L. Y. Dydaktychni umovy formuvannya polikulturnoi kompetentnosti molodshykh shkolariv : dis.... d-ra ped. nauk / Peretiaha Liudmyla Yevgenivna. – Kharkiv, 2008.*